

Az euró és bevezetésének feltételei

Az integráció különböző formákban valósítható meg, és különböző lépcsőfokon keresztül fejlődhet. Az EK/EU-ban a vámuniót és a közös piacot 1958 és 1968 között hozták létre. Az egységes európai belső piacról a döntések 1985–87-ben születtek, s megvalósítása 1992-vel került sorra. Többszöri nekifutás után a gazdasági és monetáris unió (Economic and Monetary Union – EMU) 1989-ben került napirendre. Kialakítása gyakorlatilag az 1991-es maastrichti döntésekkel indult, s a folyamat 1999. január 1-jével döntő szakaszába lépett. Az egységes valuta (single currency) bevezetése megtörtént, bár készpénzformában csak 2002-ben kerül forgalomba.

Az integrációérettség néhány általános kérdése

Az EMU-val az európai integrációs folyamatban minőségi fordulat következett be. A vámunió, közös piac vagy egységes piac gyakorlatilag liberalizálás, vagyis a piacok végül is teljes mértékű megnyitása egymás irányába. A gazdasági unió ennél minőségileg több, hiszen már új intézmények, gazdaságpolitikák kialakítására, a korábbi funkciók újraelosztására van szükség, mégpedig az uniós szint irányába. A gazdasági unió a közös piacon túl már a gazdaságpolitikák „integrációját” is megvalósítja, azok egységesítése, harmonizálása és összehangolása formájában, ami végső fázisában a nemzeti gazdaságpolitikák közösségi szintű egyesítéséhez (közösségi, „közös” vagy uniós politikák) vezethet. Az EU-ban már korábban a gazdasági unió számos elemét hozták létre (például a közös agrárpolitika), mégis az EMU ennek kiteljesítését jelenti. A gazdasági unió lényeges része a monetáris integráció megvalósítása, aminek központi eleme a közös vagy az „egyetlen” valuta (single currency) bevezetése.

Az integrációs irodalomban a „fordulat” kifejezésére Jan Tinbergen az ún. „negatív” és „pozitív” integráció megkülönböztetését alkalmazza. „A negatív integráció elsősorban a nemzeti gazdaságok közötti kereskedelmi korlátozások leépítéséből áll, azaz az importvámok csökkentéséből és a kvóták eltörlésé-

ből.”¹ Ezzel szemben a „pozitív integráció mind új intézmények és mechanizmusok kialakításán, mind a meglévő mechanizmusok módosításán keresztül elvben azokra az intézményekre és mechanizmusokra vonatkozik, amelyek centralizált irányítást igényelnek.”²

A gazdasági unió vagy a „pozitív integráció” lényeges új mozzanata, hogy abban a tagországok vagy az érdekeltek részvétele korántsem automatikus, bizonyos feltételeknek meg kell felelniük. A piaci liberalizálás sem következmények nélküli, de az abban való részvétel olyan döntés kérdése, amely lényegesen nem érinti az adott nemzetgazdaság intézményi és politikai struktúráját. A gazdasági unióval más a helyzet. Ezért felmerül az *integrációkészség és az integrációérettség* kérdése.

Az integrációra való felkészültséget, az integrációérettséget ilyen körülmények között az integráció korábbi „piaci” szakaszaiban értelemszerűen érdemben különösebben nem vizsgálták. Most más a helyzet. Az EMU-ban való részvételt már különféle *kritériumokhoz vagy feltételekhez kötik*. Hozzá kell tenni, hogy a tagsági feltételeket nem kis mértékben éppen ezzel összefüggően szabják meg a közép- és kelet-európai csatlakozók irányában (koppenhágai kritériumok). Hiszen azon túl, hogy ezeknek az országoknak következetesen végre kell hajtaniuk a gazdasági és politikai „átalakításukat”, a korábbi kibővülésekkel szemben már nem egyszerűen piaci integrációba, hanem gazdasági unióba kell belépniük.

A gazdasági és monetáris unióval mint az integráció magasabb fokával kapcsolatos feltételeket vagy *kritériumokat különféle kategóriákba* sorolhatjuk. Tartalmuk szerint lehetnek: 1. piacgazdasági („működő piacgazdaság), 2. fejlettségi vagy versenyképességi, 3. makrogazdasági stabilizációs, valamint 4. finanszírozási vagy finanszírozhatósági kritériumok. A kritériumok jellegükben lehetnek: 1. politikaiak, társadalmiak vagy gazdaságiak; 2. strukturális, vagy konvergencia követelmények (a közeledés igényét vetik fel); valamint 3. intézményiek (intézmények, gazdaságpolitikák, mechanizmusok összehangolásának vagy létrehozásának a szükségességét fogalmazzák meg).

A kritériumok egy részét hivatalosan is meghatározták, s azok teljesítése mintegy feltétele az integrációban való további részvételnek (pl. maastrichti konvergenciakritériumok az EMU-ban való részvételre, vagy a koppenhágai tagsági kritériumok a közép és kelet-európai csatlakozók számára).³ Más

¹ Jan Tinbergen: *International Economic Integration*. Elsevier. Amsterdam. 1965. 77. o.

² Jan Tinbergen: i. m. 78. o.

³ A koppenhágai csúcserőkezlet 1993. júniusában a közép- és kelet-európai országok számára az alábbi *tagsági kritériumokat* határozta meg: – demokrácia, törvényesség, az emberi és kisebbségi jogokat garantáló intézmények stabilitása; – működőképes és az Unióban jellemző éles verseny és a piaci erők nyomását állni képes piacgazdaság; – a tagsággal járó kötelezettségek teljesítése és a politikai, valamint a gazdasági és monetáris unió céljának elfogadása; – az EU intézményi és jogrendszerének (az *aquis communautaire* vagy *unionaire*) teljes elfogadása.

A koppenhágai döntések újdonsága, hogy az EU-országok *most először* fogalmaztak meg *konkrét csatlakozási kritériumokat* a kérelmezőkkel szemben. (Azon túl, hogy az Unió tagja Római Szerződés szerint „európai ország” lehet.) A tagsági érettséget eddig csak politikai szempontból vizsgálták, s azt gyakorlatilag a politikai demokrácia állapotától tették függővé. Esetenként (például Portugália vagy Spanyolország) a döntést igazából a politikai demokráciát fenyegető jobb- vagy baloldali veszélyek motiválták. Gazdasági kritériumokat eddig nem határoztak meg.

részük leginkább csak elméleti vitákban jelenik meg (pl. az „optimális valuta-övezet” követelményei), de a feltételek teljesítését konkrétan vagy hivatalosan nem kéri számon. Az egyes kritériumok teljesítésére vonatkozó paraméterek esetenként pontosan kidolgozottak (pl. maastrichti konvergencia-kritériumok), más esetekben az elemzéshez és a megítéléshez szükséges paraméterek elnagyoltak, következtelenek, erősen vitathatóak, vagy egyszerűen hiányoznak (pl. a koppenhágai tagsági kritériumok esetében). Ez sokszor az elemzés módszereinek kidolgozatlanságára vezethető vissza, máskor bizonyos szándékosságot is tükröz, ami lehetőséget ad a kritériumok bármilyen irányú manipulálhatóságára, akár a feltételek rugalmas kezelésére, akár az integrációs folyamat késleltetésére vagy megakadályozására. A rugalmasságra való törekvés érzékelhető, mind az EMU-val, mind a keleti kibővítésekkel kapcsolatban, ugyanakkor az adott helyzetben a kritériumok pontatlan és laza megfogalmazása éppen az integrációs folyamat gátolására is felhasználható (pl. a közép- és kelet-európai országok felvételének a késleltetése olyan alapon, hogy még nem kellően „felkészültek”).

A továbbiakban az EMU-val kapcsolatos kritériumok teljesülésével foglalkozunk, a „keleti kibővítésre” csak utalásokat teszünk.

Az EMU megvalósítására tett lépések

A gazdasági és monetáris unió terve már az 1960-as évek végén felmerült, de az első kísérlete az 1970-es évek elején kudarcot vallott. Most új feltételek mellett került napirendre (1989-ben Delors-terv), s 1999-től megvalósulni látszik. Az EMU mostani sikeressége szempontjából fontos tényező az a magas fokú gazdasági összefonódottság (integráltság), kölcsönös érdekelttség és függés, ami az 1990-es évekre jellemzővé vált a tagországok gazdasági kapcsolataiban. A Delors-terv gyakorlatilag az *intézményi-gazdaságpolitikai feltételek és keretek kiépítésével* a monetáris uniót *három szakaszban* kívánja megvalósítani. Ezt az ütemtervet szentesítette az 1991. decemberi maastrichti csúcstalálkozó, amely az EMU határidejűl az évtized végét tűzte ki.

A gazdasági és monetáris unió közvetlenül épül az integráció piaci formáira, s alapvető intézményi és gazdaságpolitikai feltétele *az egységes belső piac teljes megvalósulása*. Ennek megfelelően a terv a monetáris unióra vonatkozó korábbi elképzelésekkel összhangban első lépésként *a nemzeti valuták teljes és visszavonhatatlan konvertibilitását* tűzte célul a tőkeátutalások teljes liberalizálása mellett. A monetáris unió a teljes tőkeliberalizálás mellett *a valuta-paritások „visszavonhatatlan rögzítésén”* alapul, de ennek megvalósítását a harmadik szakasz elejére tették.

Az *első szakasz* beindítására már 1990 júliusában sor került. 1994. január 1-jéig szabaddá tették a Közösség valamennyi országában, valamint a tagállamok és harmadik országok között a tőkék áramlását és megszüntették az árfolyam-ellenőrzéseket. A terv szerint valamennyi tagországnak be kellett volna lépnie az árfolyam-stabilizációs mechanizmusba. Lépéseket tettek a központi bankok függetlensége irányába.

A *második szakasz* 1994. január 1-jén kezdődött. Létrehozták az ún. Európai Monetáris Intézetet, amelynek élére 3 éves megbízatással Lámfalussy Sándort nevezték ki. Az Intézet erősítette a monetáris kooperációt a központi bankok között, ellenőrizte az EMS

működését, elősegítette a tagállamok közötti pénzügy-politikai koordinációt az árstabilitás érdekében, és támogatta az ECU használatát. Mint az 1993. decemberi csúcstalálkozó közleménye megállapította: „Az Európai Monetáris Intézetnek fontos szerepet kell játszania az intézkedések erősítésében a tagállamok monetáris politikája összehangolásának érdekében és az Európai Monetáris Rendszer felügyeletében.”⁴ Az EMI-t az Unió közös központi bankja elődjének tekintették.

Az Európai Tanács 1995. decemberi ülésén döntött az egységes valuta nevéről és a bevezetés menetrendjéről. Az Unió új egységes pénzt „euróra” keresztelték. A Bizottság és az EMI 1998. márciusi konvergencia-jelentései alapján az Európai Tanács 1998. május 2-i ülésén határozta meg a harmadik szakaszban részt vevő tagállamok körét. A 15 tagállamból az első körbe 11 került be, míg a másik négy különböző okokból maradt kívül.

Az EMU *harmadik szakasza* 1999. január 1-jével kezdődött. Első lépésként visszavonhatatlanul rögzítették az euró-zóna tagállamainak valutái és az euró közötti átváltási kulcsokat. A hivatalos ECU kosár egyidejűleg megszűnt létezni, az ECU-t 1:1-ben „váltották át” euróra. A részt vevő országok az új államadosságukat euróban jegyzik. Az ESCB az egységes monetáris politikát, valamint a külső valutaműveleteket ezen túl euróban folytatja.

A nemzeti valuták 2002-ig törvényes fizetési eszközök maradnak, és az euró használata szabadon választható. Szupermarketek, áruházak és más kiskereskedelmi egységek áraitak nemzeti valutában és euróban egyaránt feltüntetik, és hitelkártyákat, bankkártyákat és csekket elfogadnak euróban. A pénztárgépek automatikusan konvertálnak euróra. A bankok és hitelkártya társaságok lehetővé teszik euró-számlák nyitását. A fogyasztó a jelzálogkölcsönt, a bérleti díjat és közszolgáltatásokat euróban utalhatja át. A vállalkozások kölcsönös megállapodás alapján számláikat és elszámolásait euróban vezethetik és bonyolíthatják le. A tőzsdék és a pénzpiacok megkezdik az euróban való kereskedést.

Az euró 2002. január 1-jéig csak számlapénz formájában funkcionál. Az euró-bankjegyek és érmék ekkor kerülnek forgalomba, és még két hónapon keresztül a nemzeti pénzekkel még párhuzamosan használják őket, és ezután az euró válik az egyetlen törvényes fizetési eszközzé.

Az euró 1999-től tényleges pénzzé vált, amit az európai integráció egyik legfontosabb fejleményének tartanak. „Az euró-zóna több mint az alkotó részeitnek egyszerű összege. Ez a gazdaság a saját lábán áll, saját statisztikával és megkülönböztető gazdasági jegyeivel. Az euró-zóna egyes tagjai többé már nem léteznek, mint releváns makro-gazdasági egységek.”⁵

A maastrichti protokoll intézkedik a *független Európai Központi Bank* (European Central Bank – ECB), valamint a Központi Bankok Európai Rendszere (European System of Central Banks – ESCB) felállításáról. Az ESCB az Európai Központi Bankból (ECB) és a nemzeti központi bankokból áll. Az ECB fő feladata, hogy őrökdi „az árstabilitás fenntartásán”. Az ECB-t a Bundesbankhoz hasonló önállósággal ruházták fel. Az ESCB határozza meg és hajtja végre a közösség monetáris politikáját, külföldi valutaműveleteket folytat, kezeli a tagállamok hivatalos valutatartalékait és biztosítja „a pénzügyi rendszer zökkenőmentes működését”. Az Európai Központi Bank és a Központi Bankok Európai Rendszere 1999. január 1-jével kezdte meg működését. Az árfolyam-politikai döntések a Miniszterek Tanácsa hatáskörében maradnak. A nemzetközi valutapiaci beavatkozások viszont az ECB hatáskörébe tartoznak.

Az euró bevezetésével a *monetáris politika az Európai Központi Bank ha-*

⁴ European Council in Brussels 10 and 11 December 1993. Presidency Conclusions. SN 373/93. 22.o.

⁵ The Pink Book. Quarterly Review. European Economy 2. Financial Times, 1999. február 26.

táskörébe kerül. A közös költségvetés ugyanakkor marginális, hiszen a tagállamok GDP-jének mindössze maximum 1,27%-át koncentrálna, míg a nemzeti költségvetések a nemzeti termék 30–50%-át osztják el újra. A költségvetési politikák tehát nemzeti maradnak. Ez a sajátos struktúra a gazdaságpolitikák széles körű koordinációját teszi szükségessé.

A gazdaságpolitikai koordinációk fő fóruma az ECOFIN (EU Council of Economic and Finance Ministers), vagyis a tagállamok gazdasági és pénzügyminisztereinek tanácsa. A döntések meghozatala továbbra is az ECOFIN hatáskörébe tartozik, bár a 11-ek pénzügyminiszterei az ún. Euró-11 keretében külön, nem hivatalos konzultációkat folytathatnak.

- A Tanács minden évben átfogó gazdaságpolitikai irányelveket és irányszámokat határoz meg az inflációra, a költségvetésre és az árfolyam-stabilitásra;

- Eldönti, hogy az euró övezetben részt vevő országban kialakult-e túlzott mértékű deficit, s ha igen, ajánlásokat tesz az érintett országnak a helyzet felszámolására;

- Az eddigi „sokoldalú ellenőrző” (multilateral surveillance) hatalmánál fogva, azután, hogy 1999-ben az eurót bevezették, joga van arra, hogy büntető intézkedéseket (Stabilitási és Növekedési Paktum) hozzon az övezet azon országaival szemben, amelyekben túlzott mértékű a deficit.

- Fontos tétel a maastrichti protokollban a „visszafordíthatatlanság” (irreversibility) elve, amivel azt igyekeznek elérni, hogy egyetlen tagország se legyen képes az egységes valuta bevezetését megvívni.

A kívül maradtak számára az ún. ERM-2-ben való részvétel (árfolyam mechanizmus – Exchange Rate Mechanism) adódik. Az árfolyam mechanizmus az árfolyamok stabilizálását szolgálja, amelyek nélkül az EMU-ban való részvétel nem képzelhető el. Az ERM-2-be való belépés nem kötelező, hanem önkéntes, de a két évig tartó árfolyam stabilitás követelményét csak azok az országok teljesíthetik, akik részt vesznek benne.

Az ERM-2 – hasonlóan az ERM-1-hez – a központi árfolyamokra épül, de ezúttal azokat az adott ország valutáját euróban határozzák meg. Az eltérés nemcsak abban van, hogy az ECU-t most már az euró helyettesíti, hanem abban is, hogy szemben az ERM-1-re jellemző kétoldalú meghatározásokból és intervenciókból összekapcsolódó paritás-rácscsal, az euró a hivatalos „horgonyvaluta”, vagyis minden valuta csak az euróhoz kötődik. A multilaterális paritás-rácscsal szemben tehát a „kerékagy-küllök” modellnek felel meg. Az ERM-2 sem szigorúan kötött árfolyamrendszer, hanem a központi árfolyam összehangoltan és megfelelő időzítés mellett kiigazítható. Az árfolyamrendszer fenntarthatósága érdekében a kiigazítást bármelyik résztvevő és az Európai Központi Bank is kezdeményezheti. A rugalmas alkalmazkodás érdekében továbbra is széles árfolyamlebegési sávot (15%-os) enged meg.

Az árfolyam védelmében történő intervenció az ERM-2-ben is kötelező, automatikus és korlátlan mértékű. Az ECB és a tagállamok nemzeti bankjai a sikeres beavatkozás érdekében monetáris és fiskális eszközöket egyaránt felhasználnak. Az ECB és a külső tagállamok között kölcsönös együttműködési megállapodások köthetők, amelyek keretében szűkíthető a lebegési sáv vagy bevezethető a lebegési sávon belüli intervenció. Az ECB és a tagállamok az intervenciót és a finanszírozást felfüggeszthetik, ha az az árstabilitás fenntartását veszélyeztetné.

Az euró bevezetésével alapvetően megváltozott az övezet külgazdasági nyitottsága. Az egységes valutával az egymás közötti kereskedelem „belkereskedelemmé” vált, külkereskedelemként csak a nem tagországokkal folytatott árucseré tekinthető. Mivel korábban a tagországok zömben kis és közepes méretű gazdaságoknak számítottak, az összes áruexportjuk a GDP-jüknek mintegy 35%-át tette ki, ami azt jelentette, hogy viszonylag nagyfokú külgazdasági nyitottság jellemezte őket. Most az euró bevezetésével az euró-övezetre az export aránya a GDP-ben mindössze 14%-ra csökkent. Ez már közel van Japán (10%-os) és az USA (8,5%-os) hasonló mutatójához.

Stabilitás és konvergencia

A gazdasági és monetáris unió kialakítása szempontjából a tagországok mindenekelőtt a *gazdasági stabilizációt és a gazdasági teljesítmények közeledését* állították a központba. Maastrichtban 1991-ben a *konvergencia-kritériumok* kialakításával nagyrészt ezt igyekeztek elérni. Különös hangsúlyt helyeztek a tagországok *pénzügyi stabilizációjára és konvergenciájára*, aminek teljesítését a második szakasz végére várták el.

A gazdasági teljesítményekben már korábban is bizonyos konvergenciát feltételeztek. Most főként *az árstabilitás érdekében* a tagállamok felé már konkrét és szigorú pénzügyi konvergenciakritériumokat határoztak meg. Az EMU-ban való részvétel tehát nem automatikus, hanem feltételekhez kötött, és az érintett tagállam szándékaitól függetlenül, a konvergenciakritériumok teljesítésének a függvénye. A Maastrichtban lefektetett kritériumok szerint:

1. A tagországoknak magas fokú árstabilitást kell elérniük. Az infláció, amit a fogyasztói árindexszel mérnek, a vizsgált 1 éves időszakban nem térhet el több mint 1,5%-kal a három legjobb inflációs teljesítményű tagország színvonalától.

2. Stabil kormányzati pénzügyi pozíciók értelmében kívánatos, hogy a költségvetési deficit a GDP 3%-át, valamint

3. Az államadósság a GDP 60%-át ne haladja meg.

4. A kamatok konvergenciáját úgy értelmezik, hogy a vizsgált évben az átlagos, nominális hosszú lejáratú kamatrátá nem tér el 2%-nál többel a három legjobb teljesítményű országtól.

5. Az EMS árfolyam mechanizmusában a nemzeti valuta stabilitása, vagyis két éven belül nem szükséges a leértékelés egyetlen másik tagország valutájával szemben.

A monetáris unió adott konstrukciója a döntéshozóknak azt a határozott szándékát fejezte ki, hogy az EMU-t és különösen az egységes valutát *alacsony és ellenőrizhető infláció mellett kívánják* megvalósítani. „Európa jövővé valutája stabil lesz. Az Európai Unió szerződése az árstabilitást a monetáris politika fő céljának tekinti.”⁶ Az egységes valuta elsősorban Németország számára csak abban az esetben volt elfogadható, ha az nem inflatorikusabb, mint a német nemzeti valuta volt az elmúlt időszakban. Ebben általában valamennyi más tagország is érdekelt volt.

A monetáris kritériumok szigorú körülhatárolása azt a szándékot is tükrözte, hogy a tagországok gazdaságpolitikai manőverezési terét úgy szűkítsék, hogy *teljesítményjavulást elvileg a reálszférában lehessen elérni*. Azt feltételezték, hogy a nemzeti teljesítmények közelítése nagyobb fegyelemre szorítja a gazdaságpolitikákat, és erőteljes alkalmazkodási kényszereknek lehet forrása. A kamatlábak konvergenciájával szűkült az árfolyamok stabilizálásának lehetséges eszköztára, de a monetáris politikát sem lehetett egyszerűen költségvetési eszközökkel helyettesíteni. Mivel a leértékelés eleve kiesett, a kereskedelmi és fizetési mérleg javításának hagyományos eszközei hiányoztak. Az államadósság korlátozásával vagy az adósságnöveléssel sem lehetett operálni.

A 3%-os költségvetési hiány és a 60% államadósság (a GDP-ben) kifejezte a fejlett „központi országok” (core countries) mutatóit az 1990-es évek ele-

⁶ European Union. European Commission. 1993. november. 42. o.

jén. Ugyanakkor, igazodott ún. közösségi finanszírozás „Fischer-arany-szabályához”, vagyis míg a folyó kiadásokat az adókból kell fedezni, a tőkekiadásokra megengedhető az adósság növelése. Az EU-országokban a költségvetés beruházási kiadásai a GDP 3%-a körül vannak. Ha a GDP és az infláció mutatóit vesszük, akkor a 3%-os költségvetési korlát összhangban van a maximum 60%-os államadóssági kritériummal.

A tagállamok 1997-ben fogadták el a *Stabilitási és Növekedési Paktumot*, amely szerint a tagállamok több éves stabilitási program mellett kötelezték el magukat. A tagállamoknak főként a GDP 3%-át meghaladó hiányt kell elkerülniük, de középtávon már a kiegyensúlyozott költségvetést célozták meg. Amennyiben ez nem sikerül, a Tanács figyelmezteti az illető országot. Nem teljesítés esetén egy speciális eljárás végén a tagállamot kötelezhetik, hogy a GDP-je 0,2%-át nem kamatozó letétbe helyezze el a közösségnél. Ha a tagállam két éven belül nem képes a költségvetése rendbe tételére, akkor a betét vissza nem térítendő pénzbírsággá alakítható át. A büntetés nem automatikus, hanem az euróövezet tagjai többségének az egyetértésével szabható ki. Ha az ország recesszióba kerül, mentesülhet a büntetéstől.

Nagy-Britannia és Dánia már a maastrichti szerződés elfogadásakor jelezték, hogy feltételekhez kötik EMU-ban való részvételüket, annak ellenére, hogy a konvergencia-kritériumoknak megfeleltek volna. Nagy-Britannia és Dánia főként a politikai egyesüléssel szemben fejezte ki fenntartásait. Nagy-Britannia a harmadik szakaszra való áttérést és az abban való részvételt, amikor ez napirendre kerül, a parlament és a kormány külön döntésétől tette függővé. A dánok fenntartották maguknak a jogot, hogy az egységes valuta elfogadásáról és a harmadik szakaszban való részvételről népszavazással döntsenek. (A népszavazás 2000 októberében a kívülmaradás mellett döntött.) Az angolok először nem írták alá a Szociális Chartát sem, amely munkaügyi és szociális kérdésekben a tagállamok egyszerű többséggel történő döntését teszi lehetővé. A Szociális Chartához később a munkáspárti kormány csatlakozott. A „föderális célú unió” eredetileg javasolt formuláját sem fogadták el, de a gazdaságpolitikák közelítése és koordinálása érdekében az „egyre szorosabb unió” szükségességének elvét támogatták.

Svédország nem vett részt az árfolyam-mechanizmusban, s a svéd koronát lebegtették a többi EMS valutával szemben. Svédország nem igazította hozzá a központi bankja státusát az EMU normákhoz. Így ugyan a pénzügyi konvergencia-kritériumoknak megfelelt volna, de a Bizottság nem tehetett javaslatot az ország eurózónában való részvételére. Politikai alapon a svéd közvélemény és politikai pártok túlzottan megosztottak voltak a kérdésben, így Svédország nem szánta el magát a harmadik szakaszban való részvételre.

Eredetileg egyedül Görögország maradt ki elégtelen gazdasági teljesítménye miatt a harmadik szakaszból. Görögország 2001-re teljesítette az EMU tagsági kritériumait, s 2001. január elsejével az euró-zóna tagjává vált.

A közép- és kelet-európai országok számára a belépéskor az EMU-hoz való csatlakozás a nem követelmény. Ahhoz mégis alkalmazkodniuk kell, s véleményem szerint bizonyos átmeneti időszak után közvetlen EMU belépésük is hamarosan napi rendre kerülhet. Emellett az EU már bizonyos stabilizációt a teljes jogú tagsággal kapcsolatban is elvár a csatlakozó országoktól, s abban a pénzügyi konvergencia mutatói kiemelt szerepet kapnak. Ezért a kérdés már most aktuális számunkra.

A konvergenciakritériumok teljesítésének állása⁷					
Ország	Év	Infláció %-ban	Költségvetési deficit (GDP %)	Állam- adósság (GDP%)	Kamatláb (nominális)
Magyarország					
	1998	14,3	4,9	61,1	18,8+
	1999	10,0	3,9	60-61	15,4+
	2000	10,0	3,5	58-60*	13,0+
	2001	7-8	2,5-3*	55-58*	11,5
Lengyelország					
	1998	11,8	2,4*	28,3*	15,0
	1999	9,8	2,7*	27,7*	20,5+
	2000	9,5	2,2*	24,7*	21,5+
Cseh Köztársaság					
	1998	10,7	1,6*	42,7*	14,8+
	1999	2,1*	1,6*	41,9*	8,8+
	2000	4,0*	1,9*	44,9	7,7+
Szlovénia					
	1998	7,9	0,8*	25,6*	17,3+
	1999	6,1	0,6*	28,0*	14,2+
	2000	8,9	1,2*	32,1*	17,4+
Szlovákia					
	1998	6,7	4,7	57,5*	17,0+
	1999	10,6	3,7	54,2*	15,3+
	2000	12,4	3,2	56,4*	14,2+
Bulgária					
	1997	1074,0	3,5	104,8	119,0+
	1998	22,3	+1,5*	82,7	14,0+
	1999	0,5*	1,1*	84,7	11,5+
	2000	11,0	1,0*	83,0	11,5+
Románia					
	1997	154,8	3,6	24,7*	63,7+
	1998	59,1	3,7	21,9*	56,9+
	1999	54,8	2,6*	22,4*	65,9+
	2000	40,0	4,0	23,4*	55,0+

* Konvergenciakritériumok teljesülnek
+ Hitelkamatok

A közép- és kelet-európai országok még csak részben felelnek a maastrichti konvergenciakritériumoknak, s az egyes országok között viszonylag nagy különbségek vannak. Miközben a fiskális kritériumokat (a GDP-ben 3%-nál kevesebb költségvetési hiány és a GDP-ben 60%-nál alacsonyabb államadósság) Magyarország és Bulgária kivételével a többi közép-

⁷ Creditanstalt. Facts and Figures on Central and Eastern Europe.

Central European Quarterly. IV/2000

Magyarországra: Joint Assessment of the Economic Policy Priorities of the Republic of Hungary. April 6, 2000 Brussels. Commission of the European Communities.

európai csatlakozó ország már 1999-re „teljesíti”, addig láthatóan az infláció leszorítása és a kapcsolódó kamatláb-mérséklődés még több évet vehet igénybe. Magyarország a fiskális mutatókban csak 2001-re „éri utol” a többi, Bulgáriának pedig még több évre van szüksége, hogy államadósságát a 60%-os szint alá szorítsa. Egészében mégsem kizárható, hogy a 2003–2004 után megvalósuló csatlakozásokat követően a közép- és kelet-európai tagjelöltek viszonylag gyorsan megfeleljenek a konvergencia követelményeknek. A tagjelöltek Románia kivételével az idén már várhatóan valamennyien 10% alatti inflációt produkálnak, s normális körülmények között reális, hogy 3–4 év alatt a 3–3,5%-os inflációs szintet teljesíteni tudják. Ha az Európai Központi Bank által kitűzött 2%-os inflációs irányszám esetleg valamelyest feljebb csúszna, akkor a közelítés akár könnyebb is lehetne.

Az EMU „strukturális” kritériumai

Az EMU-ra vonatkozó tervek a *valutaunió strukturális feltételeivel* konkrétan igazából *nem foglalkoztak*. Az EMU menetrendben a megvalósítás feltételei között a tagállamok gyakorlatilag a konvergenciakritériumok teljesítésére koncentráltak, amelyek az egységes valuta inflatorikus jellegének elkerülése szempontjából valóban rendkívül fontosak voltak. Ugyanakkor a piacgazdasági feltételek és bizonyos értelemben a „működő piacgazdaság” követelményének a teljesülése, valamint meghatározott versenyképességi feltételek legalább annyira, vagy még fontosabbak mint a pénzügyi konvergencia. A strukturális kritériumok negligálása valószínűleg alapvetően azzal magyarázható, hogy az integráció strukturális kritériumai gyakorlatilag nincsenek megfelelően kidolgozva, valamint kezdettől kétséges volt, hogy ezeknek az EU mennyiben képes megfelelni.

Arra a kérdésre, hogy egy ország vagy országcsoport *strukturális* szempontból mennyiben alkalmas és felkészült a monetáris unióra, leginkább az ún. *optimális valutaövezet* elméleti elemzése alapján kaphatunk útmutatást.

Az „optimális valutaövezettel” jelentős irodalom (R. A. Mundell, R. McKinnon, P. Kenen, G. D. A. MacDougall vagy P.R. Allen) foglalkozik. A különféle megközelítések alapján az optimális valutaövezetet az alábbiak szerint értelmezhetjük: 1. Rugalmas és jól funkcionáló tényezőpiacok; vagyis a tőke és a munkaerő mobilitása alapján *a tényezőárák képesek a külső árváltozásokhoz igazodni*. 2. A régió olyan belső homogenitását ér el, hogy nem fenyegetik „*aszimmetrikus külső sokkok*”. 3. A gazdasági zavarok elhárításához a megfelelő *költségvetési transzferekre* van lehetőség.

Érdemes megjegyezni, hogy az optimális valutaövezet és a koppenhágai tagsági kritériumok között elméleti megközelítésében nagyon sok a hasonlóság. Az optimális valutaövezet is a „működő piacgazdaság” követelményét veti fel, legfeljebb azt konkrétan csak a „tényező piacokra” vonatkoztatja. Miután az EMU-nak az egységes belső piac megvalósítása a kiinduló feltétele, így a „működő piacgazdaság” ez esetben mégis sokkal szélesebb értelemben vett kritérium. Azt is lehet mondani, hogy *a „működő piacgazdaság” az egyik legáltalánosabb és legfontosabb integrációs kritérium*, ami az integráció adott fokán feltétele annak, hogy az integrációs előnyöket megfelelően ki lehessen aknázni. Az EMU megvalósítása kapcsán ez a pénzügyi stabili-

táson túl általában a gazdaság kiegyensúlyozott működését és fejlődését biztosítani törekszik.

A „működő piacgazdaság” a közép- és kelet-európai országok számára látszólag az átalakítás követelményét fogalmazza meg, s feltételezhető, hogy a politikai döntéshozók elsősorban ennek bizonyos fokára gondoltak. Valójában mégis többről van szó. A piac megfelelő „működése” feltétele annak, hogy az EU-integrációhoz a jelenlegi formájában képesek legyünk csatlakozni, és a várt hasznok mindkét oldal számára elérhetővé váljanak.

Az EMU kialakítása következtében *kardinális változás* abból kifolyólag következik be, hogy az egységes valutával *megszűnik a nominális árfolyamok változtatásának minden lehetősége, amivel a nemzeti makrogazdaság-politika egyik fontos, autonóm alkalmazkodási eszközét veszti el*. A tőkeáramlások teljes liberalizálásával a kormányok a tőkekorlátozások eszközével sem élhetnek.

Mivel a leértékelés lehetősége megszűnik, az árfolyam-kiigazítással szemben az alkalmazkodás érdekében *a közvetlen ár- és bérmechanizmusok* kerülnek előtérbe. Ha azok nem képesek a keresletszűkülés vagy szerkezetváltás követésére, az eredmény a munkanélküliség és a regionális egyenlenségek növekedése.

Az EMU elemzőinek véleménye megosztott abban a vonatkozásban, hogy az EU mennyiben tekinthető „optimális” valutaövezetnek, de inkább a nemleges vélemények dominálnak. „Ez azt jelenti, hogy a gazdasági integráció az EK-ban nem ért el olyan színvonalat, ahol a tőke és különösen a munkaerő-mobilitás megközelítően helyettesíteni képes az árfolyamváltozásokat; vagy pedig a bér- és az ármozgások a különböző országokban oly mértékben követnék a termelékenységi ráták változását, hogy paritáskiigazításra nincs szükség; továbbá az EK gazdaság oly mértékben vált homogénné, hogy a különböző országokat és régiókat nem fenyegetik gyakori aszimmetrikus külső megrázkódtatások.”⁸

A hagyományos közgazdasági elméleteknek megfelelően tehát az EU elsősorban azért nem „optimális valutaövezet”, mert *a munkaerő mobilitása nem kellő mértékű*. A legtöbb országban magas a foglalkoztatottak szakszervezeti szervezettsége, ami miatt *a bérnövekedések is rugalmatlanul reagálnak a megváltozott helyzetre*. Nem véletlen, hogy az EU-ban a főbb partnerekhez képest viszonylag jelentős a munkanélküliség és gyakoribbak a szociális konfliktusok.

A rosszabb lakáspolitikának és helyzetnek tulajdoníthatóan Európában a szakképzetlen munkaerő mobilitása még adott országon belül is különösen kedvezőtlen. Európában egyes hanyatló régiók problémáját (Dél-Olaszország vagy Észak-Anglia) évszázadokon vagy évtizedeken keresztül képtelenek voltak megoldani.

Az 1980-as évekre Franciaország, Dánia és Írország példája mutatta, hogy az ipar és a szakszervezetek rugalmatlan alkalmazkodóképessége miatt az infláció leküzdése termelésvesztéssel és az átlagosnál nagyobb munkanélküliséggel járt együtt.

A rugalmatlan bérek és munkaerőpiac miatt az iparban ilyen körülmények között főként azoknak az ágazatoknak nő a sebezhetősége, amelyek-

⁸ L. Tsukalis, *The New European Economy*. Oxford University Press. 1991. 194. o.

nek magas az export- és importhányada, valamint munkaintenzívek. Gondot okoz a nem exportálható (non-tradeable) termékek (szektorok) hatása. Az ilyen szolgáltatások terén a munkaerő 1/4-ét–1/3-át foglalkoztatják. Ezekre az EMU fegyvelmező ereje várhatóan nem lesz közvetlen hatással, és időbe telik, míg a bérarányok az új feltételekhez igazodnak. Az elmúlt évek tapasztalatai is azt mutatták, hogy a szolgáltatások szférájában az inflációs ráták magasabbak, nagyságrendben az anyagi javak árnövekedését mintegy kétszeresen haladták meg. Az anyagi javakra az árak indexe 1992 közepén az USA-ban és Franciaországban 2%, Nagy-Britanniában 3%, Olaszországban pedig 5% körül volt. Ugyanezek az indexek a szolgáltatásokra az adott országok sorrendjében 4, 6 és 10%-ot tettek ki. Az infláció csökkentésének a terhe továbbra is aránytalanul a feldolgozóipari termékek termelőire hárul.⁹ A Szociális Charta bizonyos intézkedései segíthetik az ésszerűbb munkaerőmozgást (a nyugdíjjogosultság átvihetősége), míg mások visszatartják (a minimális foglalkoztatási korhatár).

A tényező-mobilitás szempontjából fontos fejlemény, hogy 1990-tól a tagországok a tőkeáramlások korlátozását teljes mértékben megszüntették. Korábban ezek a korlátozások védték meg az országokat a spekulációs rohamoktól és szakították el a nemzeti kamatlábakat a nemzetközi piacok fluktuációitól. Most ennek megszűnéséből az következik, hogy a belső kamatlábak szorosabban összekapcsolódnak az euro-piaciakkal. „Az euró belépése az aszimmetrikus sokkokat kevésbé valószínűvé teheti, nemcsak a politika által előidézetteknek a megszüntetésével, hanem azzal is, hogy elősegíti a kereskedelem és a gazdaságok konvergenciáját.”¹⁰

A monetáris unió kemény piaci korlátot állíthat az inflációt és a termelékenységet túllépő bérkövetelésekkel szemben, ami az egyik legfontosabb érv mellette. A közös valuta mellett a gyorsabb bérnövekedés erodálja a profitokat és a versenyképességet, amiért magasabb munkanélküliséggel kell fizetni. Mint a Bizottság EMU-t értékelő jelentése hangsúlyozza, „kiemelkedő fontosságú, hogy a regionális munkaerőköltségek összhangban maradjanak a termelékenységi különbségekkel”, különben a regionális munkanélküliség fokozódik.¹¹

A monetáris integráció fontos kritériumának tekintik az adott országcsoport „belső homogenitását”. Ez is értelmezhető szélesebben, hiszen nem másról van szó, mint a *fejlettségi színvonalak és a gazdasági struktúrák közelítéséről*, azoknak a specializációval együtt járó differenciálódása ellenére szoros egymásba kapcsolódásáról.

A belső homogenitás az ún. *aszimmetrikus sokkok* elkerülése szempontjából fontos. A gazdaságokat különféle *nem várt külső vagy belső hatások (negatív vagy pozitív) vagy megrázkódtatások* érhetik, amelynek következtében adott gazdaság *teljesítménye hirtelen és jelentős mértékben megváltozhat*. Ezek a „sokkok” országonként eltérőek („aszimmetrikusak”) lehetnek jellejükben, helyükben, következményeikben és időben. Az ilyen *aszimmet-*

⁹ The Economist, 1992. július 18. 61. o.

¹⁰ The Economist, 1998. április 11. EMU Survey. 6. o.

¹¹ One Market. One Money. An evaluation of the potential benefits and costs of forming an economic and monetary union. Commission of the European Communities. European Economy, 1990. október. No. 44. 38. o.

rikus sokkok lehetnek konjunkturális gyökerűek (recesszió, munkanélküliség, rossz termés stb.), strukturális eredetűek („érzékeny szektorok” válsága, olajválság, adósságválság stb.) vagy váratlan események következményei (természeti katasztrófák, konfliktusok vagy háborúk kitörése stb.) Az irodalom mind ezek alapján megkülönbözteti az országspecifikus, a szektor-specifikus és a régióspecifikus sokkokat. A „belső homogenitás” növekedésével ezeknek az aszimmetrikus sokkoknak a lehetősége csökken. Ennek legfontosabb mutatója a gazdasági és kereskedelmi struktúrák konvergenciája mellett az intra-szektorális kereskedelem magas szintje. Fontos mutató lehet a kereskedelmi struktúrákban az ún. érzékeny iparágak súlyának a csökkenése.

Általános az egyetértés, hogy az EMU megvalósítása szempontjából Európa *strukturális eredetű problémái* kezelést igényelnek. Az egységes belső piac ugyan formálisan 1993. január elsejével életbe lépett, mégis főként a *munkaerő szektorális és regionális mobilitása, valamint a munkabérek rugalmassága* gyenge és továbbra is elmarad az USA-ra jellemzőtől. A strukturális változásokkal szembeni szakszervezeti és szociális ellenállás a tagországok többségében továbbra is gondok forrása.

Ugyanakkor az EMU csökkentheti az országspecifikus sokkok előfordulását és javíthatja azok kezelhetőségét, az árfolyam-instabilitásból és a koordinálatlan monetáris politikából származó kockázatok pedig megszűnhetnek. „Miközben az országspecifikus megrázkódtatások lehetőségét nem lehet kizárni, azok kevésbé valószínűvé váltak három okból. Először, az EMU által eredményezett integráció az ipari struktúrák változásához vezet a mélyebb „iparon belüli” kereskedelem és beruházási kapcsolatok irányában, ami azt jelenti, hogy a legtöbb ország számos iparág termékét egyaránt exportálja és importálja. A régi típusú komparatív előnyök, amikor az országok termelésüket meghatározott árukra specializálták, kevésbé fontossá válnak. Ennek eredményeként a szektor-specifikus megrázkódtatások hatásukban kevésbé lesznek országspecifikusak. Másodsor, a hiteles monetáris unió befolyásolni fogja a bérkövetelők magatartását. Tekintettel arra, hogy a leértékelésre nincs lehetőség, óvatosabban fogják versenypésségüket kockára tenni. Harmadsor, az EMU megszünteti az országspecifikus sokkoknak azt a fontos kategóriáját, amelyek éppen magukból az árfolyammozgásokból és a tökéletlenül egyeztetett monetáris politikákból származnak.”¹²

Az EMU-val kapcsolatosan külön említést érdemelnek az ún. *finanszírozhatósági kritériumok*. Az optimális valuta-övezet elméletében a költségvetési kiegyenlítő átutalások nem véletlenül jelennek meg. Mivel a tagországok többsége nehezen képes a kritériumoknak megfelelni, főként a kevésbé fejlett tagországok támogatása érdekében, nyilvánvaló volt, hogy pénzügyi transzferekre van szükség. Ezekkel regionális, környezeti és infrastruktúrális programokat finanszíroznak azokban a tagállamokban, amelyeknek egy főre eső nemzeti jövedelme kevesebb, mint a közösségi átlag 90%-a. A döntéseknek megfelelően létrehozták az ún. *kohéziós alapot*, valamint jelentősen növelték az ún. strukturális alapokat. Az alapok bővítését különösen a kevésbé fejlett országok és régiók forszírozták (az NSZK új tartományai is jogosultak).

¹² One Market, i. m. 24. o.

A kohéziós költségvetési transzfereket a különböző szövetségi államok költségvetései nagyrészt automatikusan valósítják meg, amikor jövedelmet csoportosítanak át a gazdagabb régiókból és rétegektől (progresszív jövedelemadók) a szegényebbekhez (szociális juttatások). *Fiskális szempontból az EMU gyengesége*, hogy az EU költségvetésében ilyen automatizmusok nincsenek. A közösségi transzferek a különböző „kohéziós és strukturális alapokból” nem közelítik meg a várhatóan szükséges mértéket (szemben a strukturális alapok 0,46%-os részesedésével a GDP-ben, az ilyen „kohéziós transzferek” más föderációkban elérik a GDP 3–4%-át). Ez feszültség forrása a kibővülés szempontjából is.

A jövőt illetően optimista vélemények is megjelennek. Az EMU várhatóan *felgyorsíthatja a strukturális alkalmazkodás folyamatát*, mind az üzleti szférában, mind a kormányzati politikákban. Ez folyamat már az elmúlt években, nem kis mértékben az egységes belső piac eredményeként elindult. „Alapvető strukturális változásokra került sor. A munkapiacok szerte Európában lényegesen sokkal rugalmasabbak, mint 10 évvel ezelőtt voltak. Számos nagy európai vállalat átstrukturálta tevékenységét és modernizálta üzletét. Egész szektorokat privatizáltak, például a távközlést. Mások, mint például a postai szolgáltatások eladási listára kerültek. Egészében, ezek a változások jelentős hatékonysági nyereségeket hoztak, és táplálják egy robusztusabb gazdasági teljesítmény lehetőségét.”¹³ Nem volt véletlen, hogy az elmúlt évek nemzetközi pénzügyi válsága nagyrészt Európát is érintetlenül hagyta, hiszen olyan körülmények között robbant ki, egyébként a világgazdaságnak csak bizonyos lokalizált övezeteiben, amikor a reálgazdasági szféra stabilitása ezt képes volt ellensúlyozni. A „nagy válsághoz” nyilván a két szféra együttes összeomlása lett volna szükséges. Ezúttal nem ez volt a helyzet, s ez nemcsak Amerikára, hanem bizonyos mértékig a fentiek alapján Európára is vonatkozott.

Az elmúlt időszak tapasztalatai arra utalnak, hogy az euró bevezetése a valuta gyengélkedése ellenére mélyreható változásokkal járt az üzleti élet átalakításában. A fúziók és összeolvadások száma növekedett, különösen a pénzügyi szférában és nem egy esetben agresszív formákat öltött (ellenséges kivásárlások). „Az európai kapitalizmusért folytatott csata komolyra fordult. Három hónappal azután, hogy az egységes valuta útjára indult, az európai vállalati pénzügyek (corporate finance) álmos világa frenetikus aktivitásban tört ki. Az a sebesség, ahogy vállalatok korábban idegennek tekintett technikákat alkalmaztak, például az ellenséges bekebelezések, egyszerűen lenyűgöző volt.”¹⁴ „Az euró nagymértékben növeli a versenyt az európai cégek között. Ez jelentős előnyöket (és profitokat) hoz sokaknak, de csak a legjobban vezetettek lesznek képesek arra, hogy versenytársaik fölé kerekedjenek.”¹⁵

A fejlettségi és strukturális kritériumok a kibővítésre is vonatkoztathatók. Igaz, a koppenhágai kritériumok „az Unióban jellemző éles verseny és a piaci erők nyomását állni képes piacgazdaság” megfogalmazást nem értelmezik, és nem határozzák meg kellően. A fejlettségi színvonalak ugyan közvetle-

¹³ Financial Times, 1998. július 29.

¹⁴ Financial Times, 1999. április 16.

¹⁵ The Economist, 1998. november 28.

nül nem jelennek meg tagsági kritériumként, mégis nyilvánvaló, hogy a versenyben való helytállásnak nagyobb az esélye a fejlettségi színvonalak és a strukturális jellemzők közeledése mellett, s így a csatlakozásból származó „sokkok” minimalizálhatók.

A versenyképesség szempontjából fontos a *termelékenység színvonala és annak viszonylagos alakulása* (komparatív előnyök), a *humán tőkénk viszonylag jó minősége és alacsony költsége*, és formálisan komparatív előnyök forrása a munkaerő alulárazottsága. Ugyanakkor kérdéses lehet az olyan paraméterek alkalmazása, mint a *kereskedelmi mérlegek vagy a valutaárfolyamok stabilitása*. Mindegyikkel a probléma részben az, hogy sok más külső tényező függvénye, másrészt pedig a tagországok többsége sem felel meg ennek a követelménynek. A belső kereskedelemben dominánsan Németország képes hosszú távú aktívumra, míg az országok többsége tartós és jelentős hiánya miatt az Unió piacán egyszerűen „nem versenyképes”. Még komplexebb kérdés az árfolyamok alakulása és stabilitása. Az elmúlt évek valutapiaci spekulációinak aligha volt különösebb köze az adott ország versenyképességéhez. A cserearányok alakulását számos külső világgpiaci folyamat meghatározhatja (pl. olajárrobbanások). Miközben Magyarországon a tagsággal kapcsolatos versenyképességi követelményeknek a transznacionális szektor teljes mértékben megfelel, bizonyos ágazatokban (pl. a mezőgazdaságban) a tagság súlyos negatív piaci hatásokkal járhat.

Miután Magyarország számára nem sokkal az EU csatlakozása után felmerülhet az EMU-ba való belépés, kérdés, mennyiben képes az „optimális valutaövezet” vagy a monetáris unió strukturális követelményének megfelelni.

A tényezőáramlást illetően a leglényegesebb, hogy a magyar munkaerőre a viszonylag alacsony belső regionális mobilitás jellemző. Az elemzések arra utalnak, hogy a nemzetközi mobilitás sem lenne nagyobb mértékű. A belső mobilitásban a lakás és ingatlanpiac fejletlensége és korlátozottsága jön számításba, míg a külsőben a nyelvtudás hiánya vagy az idegen környezetbe való beilleszkedés nehézségei okoznak gondot. A nagyon jelentős bérkülönbségek a nemzetközi mobilitásra erőteljes ösztönzést jelenthetnek, de a becslések szerint ezek nagyságrendje sem lenne jelentős. Miközben a magyar munkaerő regionális mobilitása rendkívül alacsony, a szektorális mobilitás az elmúlt évtizedben kedvezőbb képet mutatott. Nőtt azoknak a száma, akik foglalkozást váltottak.

A tőkek mozgásokat a konvertibilitás jelenlegi szintjén már jelentős részben liberalizáltuk. A teljes liberalizálás (teljes konvertibilitás) egyebek mellett annak függvényében valósítható meg gyorsabban vagy nehezebben, hogy az árfolyamrögzítés milyen merev vagy rugalmasabb formáját kell alkalmazni. A tőkeliberalizálás az EU-tagságunkkal várhatóan megvalósul.

Kedvezőbb a helyzet a *„tényező árak” rugalmassága* tekintetében. Az átalakulás éveit bizonyították, hogy a munkabérek sokkal rugalmasabbak a csatlakozni kívánó országokban, mint az feltételezték, sőt, mint a jelenlegi EU tagországok többségében. A közép-európai térségen belül is a reálbérek a legnagyobb mértékben Magyarországon csökkentek, nagyobb társadalmi konfliktusok nélkül. Mint az üzembeszárásokkal kapcsolatos tiltakozások Belgiumban, Franciaországban vagy Németországban bizonyítják, a bérrugalmasság társadalmi és politikai korlátai sokkal nagyobbak az EU-országokban. A jövőben a magyar társadalom tűrőképessége változhat.

Magyarországon az „*aszimmetrikus sokkok*” lehetősége (szektorális vagy regionális): hasonlóan a többi csatlakozóhoz strukturális okokból viszonylagosan nagyobb, mint a tagországokban. Ugyanakkor az elmúlt 10 évben (1989 és 1998 között) a magyar exportban az érzékeny termékek (agrártermékek, textil-, acél-, vegyipari termékek) aránya jelentősen csökkent (min-
tegy 50%-ról kevesebb, mint 20%-ra) ami alapján az exportbevételek nagymértékben stabilabbá váltak. Növeli viszont a „sokkok” lehetőségét a viszonylag nagy energiainport-függőségünk és mezőgazdasági exportfüggőségünk. Ahogy az exportunk diverzifikálódik, s nő az intra-szektorális kereskedelem aránya, úgy tovább csökkenhet az ország függősége a külső sokkoktól. Fontos ilyen szempontból is, hogy a külföldi vállalatokhoz a széles hazai beszállító szektor alakuljon ki, s távlatilag akár közvetlen exporttényezővé váljon. A sokkok elsősorban strukturális okokkal függenek össze, a fejlettségbeni felzárkózásunk nem feltétlen követelmény.

Magyarország a konvergenciakritériumok teljesítése tekintetében kissé lemarad a többi csatlakozótól. A jelentős eladósodottság miatt a stabilizáció elhúzódott, s Magyarország némi késéssel állt rá a „fenntartható növekedés” pályájára. Más a helyzet a strukturális kritériumok vonatkozásában. A magyar gazdaság az egységes piac szempontjából szükséges reformokban és jogharmonizációban, a vállalati rekonstrukciókban, a szerkezetváltásban, az exportszerkezet javításában és kiegyensúlyozásában előbbre tart régióbeli partnereinél, s ezért nemcsak általában a tagsági, hanem az EMU részvétel kritériumait is elsők között képes lehet teljesíteni. Több tagjelölt esetében előfordulhat, hogy a konvergenciakritériumok tekintetében már megfelel az EU-elvárásoknak, a strukturális hátrányai miatt mégsem lehet az EMU tagja.